

NYA Mäktaren

VOLYM XVII

Teologisk bilaga till Kyrka och Folk nr 41/07

Från karismatiker till lutheran

Av Jan Bygstad

Författaren är präst i Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn (DELK) i Bergen.

Ungdomstiden är ofta en tid för sökande och letande, antingen man är kristen eller inte. Rotlösheten som kännetecknar den moderna kulturen, leder till att många särskilt under ungdomsåren försöker att finna något som kan ge livet innehåll och mening. Detta sökande har ofta det kännetecknet att alla ”traditionella” svar och lösningar är oaktuella. Det ”etablerade” har ingen kraft till att gripa tag eller fascinera, det har en doft av tråkighet och otillräcklighet med sig. Därför märker man att rörelser som fungerar som alternativa till de etablerade, har en stor dragningskraft, inte minst då de kan ge en upplevelse av något *autentiskt*, något *levande* och *genuint*.

Så är det ofta även inom kristendomens område. Många unga har en djup längtan efter förnyelse i det kristna livet, en längtan som följs av ett starkt behov av att kunna leva ett *helt*, ett *helhjärtat* kristet liv. Därför önskar man att engagera sig starkt och brinnande i trons liv, något som uttrycks i en längtan till hel och full hängivelse.

För egen del hade jag det just så under de avgörande ungdomsåren. Just i denna period mötte jag två rörelser i början av 70-talet, som gjorde det möjligt för denna längtan att få utlopp. Den första var ”Jesus-rörelsen” som kom till Norge 1971. Då gick jag på en kristen folkhögskola, och var bland de första i Norden som mötte ”the Jesus people” som kom från Kalifornien. Det som grep tag i oss var den väldiga trosbegeistring de visade. Vi fick förnimmelsen av att vi här mötte urkristendomen i en återuppstånden skickelse: Detta var den egentliga och ursprungliga kristendomen. Och vi blev djupt gripna. Vi kastade oss in i det och drogs med i begeistringens bölja, med en känsla av att *här*, här är den egentliga och sanna kristendom som

kyrka, traditioner och etablissemang överhuvudtaget inte var i närheten av. Vi drogs in i en gemenskap med ett intensivt och innerligt liv i bön och bibelstudium, inte minst med tanke på det som var det egentliga målet: Evangelisering. Vi skulle vinna världen, vi skulle vinna de unga som kommit bort från Gud. Och det var mycket bråttom: För Jesus kommer snart tillbaka! Denna väldiga begeistring var förenad just med den starka förväntan om Jesu snara återkomst, något som var med och gav radikalitet och beslutsamhet åt engagemanget: Hela livet måste viga åt Jesus, för att inte så många skulle bli förtappade.

Tillsammans med Jesusrörelsen mötte jag också en annan strömning som kom till Norge ungefär vid samma tid, den karismatiska rörelsen. Den form jag mötte den i, var genom ”Full Gospel Buisnesmen Fellowship International” (FGB-FI). Denna kom till Bergen ett par år innan Jesusrörelsen, och jag mötte den redan då, och blev ”andedöpt”. Då jag senare mötte Jesusrörelsen, smälte dessa två strömningar samma, eftersom Jesusrörelsen också var medvetet karismatisk i sitt liv och sina uttryck. Hela poängen var att det vanliga ”platta” kristna livet inte var tillräckligt: Vi behövde *mer* kraft, *mer* invigning till en helhjärtad tjänst för Gud, en tjänst för att nå alla dem som inte kände evangeliet. Namnet på den karismatiska rörelse vi mötte var också programmatisk: ”*Full Gospel...*” Underförstått säger man med detta att de traditionella kyrkosamfund och organisationer inte har upptäckt det fulla och hela evangeliet. Därför var också ett viktigt slagord i dessa sammanhang ”Gud har mer att ge”. Det finns mer kraft, ett djupare liv, en rikare kristendom och det går att bli mer uppfylld av Anden. Dessa rörelser erbjöd just det. De hade en självförståelse (och detta har den karismatiska rörelsen fortfarande, t ex OAS) som innebar att man kom med

► *förnyelse* till Guds folk i alla läger. Och ställer man sig kritisk till karismatiken, får man inte sällan höra att man ”står emot förnyelsen” och därför står emot Guds Ande.

Undertecknad gick helhjärtat och med stor begeistring in i detta. Vi var en grupp med vänner som reste runt och evangeliserade, och vi hade en önskan om att verkligen leva *för* Jesus, bli använda *av* Jesus och få *göra något* för Jesus.

Men så gick det för mig som för många som försöker att leva ett sådant liv: Jag brände ljuset i båda ändarna, och till slut fanns det inget kvar. Själv stod jag kvar som ”utbränd” (i dag skulle man väl använda det uttrycket), och det var väldigt lite kvar av all min fina kristendom. De resultat som till synes hade blivit av allt arbete rann ut i sanden. Kraften jag bad Gud om att få, kom inte. Glädjen och begestringen som hade varit så stark, försvann. I stället blev jag stående kvar med en stor tomhet och utmattning.

Om jag inte under denna mörka tid fått möta ett verkligt evangelium, tvivlar jag på om jag varit kristen idag. Hjälpen kom genom en gammal missionär, Nils Skjælaaen, som efter två perioder i Sydamerika hade återvänt till Norge och nu verkade som kringresande förkunnare här. Om jag skall sammanfatta budskapet han mötte mig med under vår första träff, gick det ut på följande: ”Gud har inte användning för alla dina tjänster: Gud behöver överhuvudtaget inte din insats. Skriften säger: Om du tiger skall stenarna ropa. Du kan bara stanna upp.” Detta kan ju tyckas vara en förkrossande dom över mitt liv: Gud har inte användning för dig! Men för mig blev dessa orden ett verkligt evangelium: Jag skulle få lov att slippa. Slippa att springa, slippa att sträva. Slippa att arbeta i den tro att Gud och hans rike var beroende av mig och min insats. Jag gick därifrån som en fri människa.

Detta blev början till en vänskap som varade ända till hans död 1990. Genom regelbundna möten och samtal öppnade Skjælaaen upp evangeliet, ett evangelium som hade detta som sitt stora huvudinnehåll: Inte vad jag kan göra för Gud, utan vad han har gjort för mig i Kristus. Han använde Guds Ords svärd så att det jag inbillade mig att ha av kristendom, skoningslöst kläddes av mig. Men underligt nog: Denna avklädning blev ändå upplevd som nåd, som befrielse, som en lättnad: Tänk att jag skulle slippa att leva ett kristet liv som gjorde Gud beroende av min insats och prestation. Skjælaaen kunde säga det så här: ”Kristendom består inte i å yte, men å nyte” – njuta av Kristi nåd. En spetsformulering – javisst – men den bär i sig en djup sanning om vad tron innebär. För det som det djupast sett handlar om här är själva *evangeliet*.

Och därmed har vi kommit fram till andra delen av detta lilla vittnesbörd:

Värdering

En sats som hela tiden återkommit i den karismatiska rörelsen är: ”Gud har mer att ge.”

Såsom vi lever som vanliga kristna, har vi enligt den karismatiska verklighetsbeskrivningen långt ifrån upplevt allt det Gud har att ge. Det som kännetecknar den karis-

matiska rörelsen, är att den kommer med större fullhet av andligt liv, ja, en verklig förnyelse i ande och kraft. Och varje kristen vet att är det någon som vi behöver, så är det förnyelse. In i detta kommer så erbjudandet: ”Du har ännu inte smakat all Guds välsignelse. Om du bara får del i Andedopet, om du bara får del i Andens rikedom, då skall du segra över synden. Då skall du få kraft att leva ett fullt kristet liv.” Då skall det bli ”fart på saker och ting”.

Är det sant att Gud har mer att ge? Låt oss höra vad Skriften säger!

”Ty allt som hör till liv och gudsfruktan har hans gudomliga makt skänkt oss genom kunskapen om honom, som har kallat oss genom sin härlighet och ära.” (2 Pet 1:3)

Lägg märke till hur aposteln uttrycker sig: ”*har* gett oss *allt*”. Han säger inte: ”Gud skall ge oss allt (en gång i framtiden).” Han säger inte heller: ”Vi skall få allt *om* vi bara *gör* så och så eller *upplever* det och det.” Tvärt om säger han till *alla* Guds barn: ”Hans gudomliga makt *har* gett oss.” Perfekt talar om något som är ett fullbordat faktum: Vi äger det allredan här och nu.

”Har gett oss”, vad då? Bara lite, bara något? Nej, *allt*. Den som äger Jesus, äger allt! Äger all Guds gåva, alla Guds välsignelse, utan begränsning. ”Allt!” säger aposteln.

Samma sanning finner vi i Efesierbrevet:

”Välsignad är vår Herre Jesu Kristi Gud och Fader, som i Kristus har välsignat oss med all den himmelska världens andliga välsignelse, liksom han innan världens grund blev lagd har utvalt oss i honom för att vi skulle vara heliga och fläckfria inför honom.” (Ef 1:3-4)

All andlig (el Andens) välsignelse, säger aposteln. Här kunde vi knyta an till Paulus ord i 2 Kor 8:

”Ni känner ju vår Herre Jesu Kristi nåd. Han var rik men blev fattig för er skull, för att ni genom hans fattigdom skulle bli rika.” (2 Kor 8:9)

Det att vara Gud barn är att vara rik, osägbart rik. Det är att äga en rikedom som är så stor att vi knappt kan överblicka den. Och vi äger den redan här och nu, helt och fullt.

Vårt problem i möte med denna rikedom är bara att vi *ser* så lite av den. Därför ber aposteln också i Efesierbrevet:

”Jag ber att era (församlingens) hjärtan skall upplysas, så att ni förstår vilket hopp han har kallat er till och hur rikt på härlighet hans arv är bland de heliga...” (Ef 1:18)

Vårt ”problem” som kristna är här att vi är två människor på en och samma gång: Vi är både en gammal och en ny människa. Att vara en kristen är att ha den gamla människan – med allt vad det innebär – närvarande hos sig, samtidigt som jag också är en ny människa, - i Jesus. Det som gör att vi har så svårt att se ”vilket arv” och ”vilken gåva” vi har fått, är att den gamla människan i så hög grad upptar vår syn. Vi ser så lite av seger över synden. Men synden ser vi. Vi ser så lite av kraft i kristenlivet. Men maktlösheten känner vi. Vi ser så lite av allt det vi drömmer om att det kristna livet skulle innehålla. Men vi känner tydligt den gamla människans makt, skröplighet och synd.

Vilken är hjälpen i en sådan situation? Det som det handlar om, är att vi mitt i fattigdom och skröplighet måtte bli bevarade i det enda grundläggande: Det är just *för* fattiga som Jesus kom! Inte för att jag skulle bli rik i mig själv, men för att jag skulle ha hela min rikedom i *Honom*. Aposteln ber om att vi skal se *vad vi äger i Honom*. Till detta behövs det ögon som är öppnade av Gud, för det kan vi inte se av oss själva. *I honom, inte i mig själv*, det är hemligheten.

Därför lever en kristen i en ständig dubbelhet, där han å ena sidan alltid ser sin egen skröplighet och fattigdom, samtidigt som han just på grund av denna skröplighet och fattigdom på nytt och på nytt drivs till Kristus och i sin hjälplöshet är beroende av honom. Att få den helige Ande är inte något som gör slut på min skröplighet och fattigdom, men tvärt emot något som avslöjar vårt beroende av Jesus och binder mig till honom.

Därför säger Herren Jesus också: ”Saliga är de som är fattiga i anden.” Detta är ett ord vi karakteristiskt nog hör lite talas om i karismatiska sammanhang.

Med detta har vi också pekat på en annan viktig sak i Bibeln: *Budskapet om den helige Ande hör samman med evangeliet, inte med lagen*. Andens uppgift är inte att få mig till att lyckas som kristen, men att förhärliga Jesus (Joh 16:16). Därför lever jag här i tiden under korset, och mitt liv är dolt med Kristus i Gud (Kol 3:3). Det att försöka göra den nya människan till en empirisk, synlig storhet, där man så att säga kan dokumentera genom Andens kraftiga manifestationer att Gud är verksam och närvarande, är det som Luther kallade *härlighetsteologi*.

Att budskapet om den helige Ande hör samman med evangeliet, blir särskilt tydligt i vad Nya testamentet lär om *hur* vi tar emot Anden.

”Ni dåraktiga galater! Vem har förhäxat er, ni som har fått Jesus Kristus framställd för era ögon som korsfäst? Endast det vill jag veta: tog ni emot Anden genom att hålla lagen eller genom att lyssna i tro?” (Gal 3:1f)

Vi får inte den helige Ande genom att arbeta med oss själva, sträva med vårt eget hjärta, genom ”en hel överlåtelse” eller liknande. Vi får inte Anden genom att *göra* utan genom att *höra!* Höra ett bestämt budskap – Ordet om korset, evangeliet om vad Jesus har fullbordat för vår frälsning. När en kristen känner av sin fattigdom och skröplighet, och ber Gud om Andens ljus och kraft, skall hon därför flitigt lyssna till evangeliet, läsa och sjunga om Jesus och om vad vi äger i honom. För – som Luther säger – ”Gud sänder inte Anden genom lösa luften”, utan genom det yttre ljudande ordet i *evangeliet*.

Med detta rör vi vid något i den karismatiska förkunnelsen som skapar allra mest nöd: Man får erbjudande om något som skall ge kraft till uthållighet i alla slags kristna aktiviteter. Det finns ofta ett starkt lagiskt drag över den karismatiska aktivismen. Man skall få hjälp att nå så långt som kristen att man inte längre är en hjälplös syndare. Men förutsättningen för att lära känna evangeliet, är att han som är Herre genom sin lag åstadkommer att jag lär känna mig själv (Rom 3:19f). Därför är detta en grundlägg-

gande erfarenhet: Att få till att leva som kristen är ”utöver vår förmåga”. Mot denna bakgrund förstår vi varför missionär Skjælaaen vid ett tillfälle då han blev ställd inför slagordet ”Gud har mer att ge” svarade: ”Det är inte sant. Det som är sant är att Gud har mer att ta!”

Då börjar man förstå att det inte bara är det *att bli* kristen som måste ske av nåd. Men också det *att leva* som kristen måste vara av nåd. Om jag inte är lika beroende av Kristi nåd och barmhärtighet genom *hela* livet, då har jag blivit för stark och för stor. Då har jag blivit en egenrättfärdig farisé. För att leva som kristen är att vara beroende av Jesus, beroende av att det är *sant* att Jesus är syndares vän, och att jag inte har *något annat* att leva av. Missionären Skjælaaen sa också: ”Om jag slutar att vara en syndare, slutar Jesus att vara en Frälsare.”

Talet om att ”Gud har mer att ge” introduceras gärna tillsammans med läran om ”second blessing” i en eller annan form – och då som villkor för att man skall kunna få del av Andens gåvor – nådegåvorna. Läran om second blessing kommer ursprungligen från metodismens grundläggare, John Wesley. Han sa många gånger att lutheranerna ”har rättfärdiggörelsens nåd, men inte helgelsens nåd”. Med det menade han att lutheranerna nog hade förstått Nya testamentets lära om hur en människa blir frälst, men de hade inte förstått hemligheten med det kristna livet, hur man skall leva ett sant liv i Andens helgelse. Denna hemligheten låg alltså i ”the second blessing”: Det var nödvändigt att ha en upplevelse av Andens utgjutande och smörjelse *i tillägg till* omvändelse- och pånyttfödelseupplevelsen. Denna Wesleys lära blev vidareförd i de amerikanska helighetsväckelserna på 1800-talet, för att så finna sin särregna form i Pingstväckelsens lära om ”Andedopet”.

Då den karismatiska rörelsen bröt ut på 1960-talet i USA, adopterade man Pingströrelsens lära om Andedopet, och försökte anpassa den till teologin i andra kyrkosamfund. För den karismatiska rörelsen är till sitt väsen *ekumenisk*. Den har ständigt arbetat för att riva ner de traditionella gränserna mellan kyrkosamfundet med tanken på att etablera en ny enhet mellan kristna, en enhet genom en gemensam erfarenhet av Anden. Därför finner vi ofta en uttalad motvilja mot att arbeta med teologiska frågor inom karismatiken, dels för att teologi uppfattas som något teoretiskt som har lite betydelse i förhållande till livet i Anden, dels för att teologiskt arbetet är med om att dra skiljelinjer mellan kristna, och dels för att kritik av karismatiken på teologiska premisser (dvs på grundlag av Guds ords sanning) anses som det samma som att stå emot förnyelsen.

Något av faran med talet om en upplevelse av ”Andens fullhet” som benämning på andlig förnyelse och ett segrande kristet liv är att det för med sig två huvudproblem i kristenlivet: Spiritualism och subjektivism. Med spiritualism menar vi varje form för andligt liv, uppenbarelse och upplevelser som inte har sin rot i nådemedlen dvs i Ordet, dopet och nattvarden. Alltför ofta kan man höra – också

Lutherakademien i Sondershausen

Av Mikael Mogren, Teol dr, fil mag, Uppsala

Det är 75 år sedan öppnade. Flera av de mest kända teologerna i Sverige reste dit. Ärkebiskop Erling Eidem valdes till akademiens ordförande. I allt som skrivits om Lutherakademien är det en person som sällan nämns. Det var hon som gjorde akademien i Sondershausen möjlig. Hon hette Anna Luise von Schwarzburg. Två biografier återberättar hennes märkliga liv.

Lutherforskning, nazism och ärkebiskopen i Uppsala är de sökord som brukar leda till Sondershausen. I somras kom jag dit. Orten ligger ungefär fem mil norrut från Erfurt, i förbundsstaten Thüringen i östra Tyskland. Lövslogen bäddar in regionens katastrofala arbetslöshet och sjunkande befolkningstal i grönskande dalar. När man närmar sig Sondershausen söderifrån och slottstornen höjer sig ur trädskronorna börjar man ana storleken. Fursteresidenset dominerar staden fullständigt. Det är som om Gripsholms slott blivit havande med ett sjukhuskomplex och flyttat upp på ett berg. Olika tidsepoker förenas i väldiga huskroppar. Det mesta finns kvar eftersom krig och diktaturer gått skonsamt fram med just dessa byggnader. I källaren står fortfarande sju glasvagnen framför vilken sex hästar spändes.

Den 7 augusti 1932 öppnade Lutherakademien i Sondershausen. Anslaget var furstligt. Världinna var prinsessan Anna Luise. Hon hade ställt en del av sitt slott till teologernas förfogande. I Vita salen, slottets ståtligaste rum med överdådig stuckatur, hölls inledningen. Anna Luise von Schwarzburg var sedan sju år änka efter den sista regenten i furstendömet Schwarzburg-Rudolstadt-Sondershausen. När det knappt femtioåriga tyska kejsardömet fallit 1918 hade de gamla furstendömenas styresmän tvingats att abdikera. Innan dess hade de tyska furstarna fungerat som en slags konstitutionella lydkungar dirigerade av riksstyret i Berlin.

Prinsessans önskan var att Lutherakademien skulle ge Sondershausen världsrykte och hon uppmanade sin hovmarskalk att fundera på ett lämpligt monument. Relationen

➤ på så kallad ”luthersk” mark om ett Guds ”tilltal” eller ”uppenbarelser” eller ”profetiskt budskap” som kommer omedelbart som ett Guds tal direkt i det egna hjärtat, och inte från det yttre Guds ord. Detta leder på avvägar och svarar mot det Luther kallade ”svärmeri”. Med subjektivism menar vi att det andiga livets fokus mer hamnar på vad Gud gör i mig, mina upplevelser, känslor och erfarenheter, än vad Gud har gjort utanför mig – i Kristus – och på att livets källor ligger utanför mig, i det yttre Ordet. Subjektivismen leder lätt till det som har kallats ”upplevelseträldom” dvs ett sökande efter nya upplevelser med Gud, och att man bygger sin tro på att det står rätt till i förhållandet med Gud på att man ständigt får nya sådana upplevelser. Rosenius har i en av sina sånger satt ord på detta:

På nåden i Guds hjärta, som Jesus bragt oss fram,
Då han för oss i smärta Blev död på korsets stam,
Jag nu allena bygger Min tro och salighet
Och lever därför tryggen Den onde till förtret.

På nåden i *mitt* hjärta Jag stödde mig en tid,
Men då – vid syndens smärta – Jag miste all min frid.
Jag var så länge nöjder, Som jag mig kände rörd,
Men var jag mindre böjder, Var strax min ro förstörd.

Men Gud ske pris, som lärt mig Att felet nu förstå
Och bättre grund beskärt mig Att nu få vila på:
På nåden i Guds hjärta, Den Jesus bragt oss fram,
Då han för oss i smärta Blev död på korsets stam.

Hemligheten med ett evangeliskt kristet liv är att tron vilar i något *utanför mig själv*: För det första i att lever på något som *någon annan* har gjort, både utanför mig och oberoende av mig. Och för det andra att denna frälsning blir min uteslutande i kraft av något som kommer *utifrån* – inte inifrån mitt eget hjärta – nämligen genom ett ord som ljuder, budskapet om Jesus, vår ställföreträdare och försonare. Om allt mitt raseras, står frälsningen och livet, hoppet och trösten fast i Kristus. Därför handlar allt sant kristet liv om att lära sig se på Jesus och räkna med vad han är och har gjort, och se helt bort från sig själv.

till kyrkan satt djupt. Så länge hennes make var regerande furste hade han varit den lutherska kyrkans överhuvud i sitt furstendöme. Den positionen fick de tyska furstarna lämna 1918, men det kyrkliga engagemanget förblev på många håll självklart.

Det finns mycket att berätta om Anna Luise von Schwarzburg. Sällan är ett liv så väl dokumenterat som hennes. Hennes ställning medförde att många noterade vad hon gjorde. Samtidigt förde hon en detaljerad dagbok och fotograferade ständigt. Det är hennes texter och egna bilder som ligger till grund för de två biografier som utkom 2005. Den ena är en sedvanligt uppställd biografi: *Anne Luise von Schwarzburg. Die Letzte Fürstin* skriven av Gerlinde von Westphalen. Den andra är Doreen Winkers *Anna Luise von Schwarzburg. Ein Leben in Bildern aus ihrem photographischen Nachlass*. Den utgår från hennes fotografier och kommenterar valda delar av dagböckerna.

De svenska Lutherforskarna på 1930-talet hade gott rykte internationellt. Det var självklart att de skulle finnas med i en Lutherakademi. Professor Anders Nygren, senare biskop i Lund var på plats och höll föredrag redan under öppningsdagarna 1932. Tanken var att Sondershausen skulle fungera som ett internationellt teologiskt utbildningsinstitut, med sommarkurser i exklusiv infattning. Förhistorien var en lång tradition av teologiskt utbyte mellan Tyskland och andra lutherska kyrkor, inte minst den stora nationalkyrkan i Sverige. Allgemeine Evangelische-Lutherische Konferenz (AELK) var en av initiativtagarna bakom Lutherakademien. Till Lutherska Världskonventet, som det hette på svenska, var Allmänna svensk-lutherska prästkonferensen ansluten sedan 1906. Lutherska Världskonventet hade hållit flera av sina konferenser i Sverige. Under de närmast åren efter 1932 var utbytet ymnigt mellan Sondershausen och de svenska teologerna. Men att akademien hade sin hemort i Tredje riket var inte oproblematiskt. Efter överläggningar med ärkebiskop Erling Eidem, som var Lutherakademiens ordförande, reste Arvid Runestam sommaren 1940 till Sondershausen för att föreläsa. Runestam höll inte på att få visum till Tyskland, på grund av sina uttalanden mot nazismen. Innan sin biskopsvigning 1938 hade han varit rekordung professor i etik i Uppsala. I sin skrift "Statsmaktens gränser" från 1935 hade han uttryckt kritik mot nazismen. Redan året innan, 1934, hade Runestam i en föreläsning om politisk etik sagt att kritiken mot hela det nationalsocialistiska tänkandet måste rikta in sig på att inom nazismen går makten före rätten. När han reste till Sondershausen var hans rykte som antinazist redan grundlagt och från svenska ambassaden i Berlin väddade man till biskopen i Karlstad att inte offentligt kritisera Lutherakademien. Efter besöket i akademien hade den svenske biskopen helt velat upphöra med kontakten. Det var utan omsvep så att Lutherakademien under ledning av professor Carl Stange i Göttingen höll på att bli ett tillhåll för nazi-propagan-

da. Men den svenska regeringen var mån om att Sverige skulle stå neutralt, vilket i det här sammanhanget betydde att inte provocera nazisterna. Det tycks även ha varit ärkebiskop Eidems linje. Han ville inte att de tyska lutherna skulle isoleras och Sondershausen var en kontaktyta med omvärlden. Samtidigt var hans ordförandeskap i akademien något av en formsak. Bara en gång reste den svenske ärkebiskopen till Sondershausen och det var så tidigt som 1935. Akademiens verkliga ledare var dogmatikprofessorn Carl Stange, som tycks ha blivit allt mer betagen i nazismens bländverk. År 1943 skrev Stange till biskop Runestam. Brevet gällde det tal som biskopen i Karlstad hållit i Göteborg på Gustav Adolfsdagen samma år. Där hade han fortsatt på sin tidigt inslagna linje och med skärpa kritiserat nazismen. I brevet krävde Stange att Karlstadbiskopen skulle ta tillbaka sin kritik av nazismen. Runestam vägrade. Det blev slutet på deras kontakt.

Hur gick det sedan? De två biografierna vittnar om att för furstinnan kom andra tider. Först verkar hon ha varit hängiven, kanske förälskad, när det gällde Hitler. Hon ville höra allt han sade. Av dagböckerna framgår att hon var politiskt naiv och så småningom svalnade hennes förtjusning i Hitler. När vändpunkten inträffade är svårt att uttyda ur hennes dagböcker. Av dem förstår man att hon alltmer kämpade med sin kristna tro gentemot Hitlers propaganda. Slutgiltigt kan hon ha tappat förtroendet för nazisterna när de mot hennes vilja konfiskerade stamgodset Schwarzburg och började bygga om det. Av slottet skulle de göra ett "Reichgästehaus", en slags rekreationsort för höga dignitärer. När hennes brorson och adoptivson Wilhelm von Schönburg-Waldenburg dödades i kriget var hennes fascination för såväl Hitler som nazismen definitivt över.

I samband med sin sjuttioårsdag 1941 lät hon måla ett elegant porträtt att hänga i den långa raden av släktingar som härskat i trakten under mer än 700 år. Bara några månader senare började nedgången för tyska armén. I Sondershausen nåddes botten den 8 april 1945. Amerikanska stridsflygare bombade staden under ett åtta timmar långt anfall. Nedanför slottsområdet förvandlades husen till en brinnande svavelsjö av eld och ångest. Efteråt lät Anna Luise flyktingar och hemlösa flytta in i hennes rymliga bostad. Slottet hade helt klarat sig undan förstörelsen. När ockupationszonen Thüringen ställdes under sovjetisk överhet fick furstinnan sin statspension indragen. När släktingar och gamla vänner flydde från sina slott och borgar till säkerheten bortom järnridån, väddade de till Anna Luise att följa med. Hon vägrade. Hon stannade och upplevde när Sovjetmakten konfiskerade det mesta hon ägde. Man kan undra hur hon fick mat utan pension och tillgångar. De närmaste åren efter krigets slut tycks det ha varit tidigare undersåtar och matpaket från väst som gjorde att hon överlevde. På Carolina Rediviva i Uppsala finns nio brev som furstinnan har adresserat till biskopsgården i

Recension av Torbjörn Johansson (red):

Dietrich Bonhoeffer – Perspektiv på hans liv, teologi och kyrkokamp

Av Prof. Peter Beyerhaus, T.D.

Med denna bok lämnar några docenter vid Församlingsfakulteten ett välkommet svenskt bidrag till den rika litteraturen, som utkommit med anledning av Dietrich Bonhoeffer-jubileet förra året. Den 4. februari 2006 skulle han nämligen fyllt 100 år, fast han var långt ifrån en så ovanligt hög ålder, då han i Flossenbürgs koncentrationsläger den 9. April 1945 avrättades som motståndare till Hitlers nazi-regim. Bonhoeffer hör till de mest och bäst kända teologerna på 1900-talet, inte så mycket p.g.a. ett omfattande skriftligt livsverk, utan fram för allt p.g.a. av det intima sambandet mellan hans liv, teologi och spiritualitet, men icke minst med hans modiga insats och lidande i kampen för rätt, sanning och frihet under en brutal inhuman och antikristen diktatur. Hans fyra viktiga böcker, väsentligen med andligt innehåll, har översatts också till svenska och kommit i flera upplagor, särskilt hans klassiker ”Liv i gemenskap”. Den är en frukt av hans bemödande om en ny slags prästutbildning den tid han under åren 1935-37 var direktor för den Bekännande Kyrkans illegala teologiska seminarium

i Finkenwalde, Pommern. Seminariet, upphävdes slutligen av de nazistiska myndigheterna. Dessutom är Bonhoeffer känd i Sverige därför att han flera gånger besökte Danmark och aktivt deltog i betydande europeiska studentmöten och knöt ekumeniska förbindelser inte minst mellan tyska och skandinaviska kristna och kyrkor. Men egendomligt nog är den svenska sekundärlitteraturen om Bonhoeffer närmast obefintlig, och det är enbart i våra dagar, som svensktalande forskare grundligt ägnat sig åt hans livsverk och tankevärld. Författarna av denna gedigna uppsatssamling hör till dem och gör med den en förtjänstfull pionjärinsats.

Uppsatserna är av olika längd och vetenskaplig disciplin, och de koncentrerar sig på olika aspekter på det centrala ämnet. De kompletterar varandra på ett tillfredsställande vis: De flesta bidragen levererades av utgivaren Torbjörn Johansson, som efter en kommentar till en uppbygglig Biblisk Besinning av Bonhoeffer själv om Morgonens betydelse för det andliga livet, behandlar hans ”biografiska och teologiska konturer” på femtiofem i tätt stil skrivna sidor.

Karlstad. De fem sista, skrivna under åren 1948-1949, är alla tackbrev. Prinsessan Anna Luise tackar för mat som biskopsparet Arvid och Luci Runestam i Karlstad har sänt till henne.

I biografierna framkommer det hur mycket Anna Luise von Schwarzburg gav bort trots ett armod som hon aldrig tidigare varit i närheten av: Flyktingar och hemlösa fick ta med sig vad de behövde av hennes möbler och husgeråd och i räkenskaperna hade hon en ständig utgiftspost för penninggåvor. Till exempel skänkte hon 1946 ett hundra riksmark till ”Opfer des Fascismus” – Fascismens offer. Tre år senare beviljade regimen henne en pension på 300 riksmark i månaden. Det beslutet måste ha varit en smula kuriöst för kommunistledarna. Hon var den enda furstinnan som inte flytt från Östtyskland. Om de nya makthavarna såg pensionen som en del i en omskolning kan forskare i framtiden undersöka. Mera troligt är att pensionen uttryckte samma inställning som DDR-regimen ibland visade de kyrkokristna: Låt dem hållas, de ska snart dö ut. Den sjunde november 1951 avled Anna Luise von Schwarzburg på slottet Sondershausen. Då var hon 79 år. Hon begravdes i stadskyrkan i Rudolstadt. Gerlinde von

Westphalen avslutar sin biografi om furstinnan Anna Luise med ett foto från 2004 som visar det vanställda gravvalvet. Vid ett flertal inbrott har graven skändats.

Hur gick det med Lutherakademien? Den fortsatte under andra världskriget och blev alltmer nazifierad. Ärkebiskop Erling Eidem bröt kontakten och avgick som ordförande 1943. Själva akademien överlevde kriget och flyttade västerut till Ratseburg i Schleswig-Holstein. De nazistiska influenserna har man bearbetat och tagit avstånd ifrån. Efter murens fall är akademien tillbaka på slottet Sondershausen, som numera är museum. Lutherakademien träffas åter i Vita salen, som numera är blå.

Litteratur:

Gerlinde von Westphalen: Anna Luise von Schwarzburg. Die Letzte Fürstin. Jenzig-Verlag, Jena, 2005

Anna Luise von Schwarzburg. Ein Leben in Bildern aus ihrem photographischen Nachlass (urval och kommentar: Doreen Winkler), Rudolstadt/Sondershausen 2005

Läsarna får en kortfattad framställning både av hans allmänmänskliga och i synnerhet teologiska utveckling. Kanske kunde i den förra delen litet mera ha behandlats Bonhoeffers roll i motståndskampen mot Hitlers hänsynslösa förtryckningspolitik, inte minst mot judarnas förintelse. Det skulle antagligen ha varit uppgiften i det sista bidraget om ”Medlöperi – Bystanding – Resistens – Motstånd” (s. 123-142). Men dess författare, Anders Jarlert, behandlar sitt ämne på så principiellt, abstrakt sätt, att läsarna knappast kan upptäcka ett konkret sammanhang med bokens centrala gestalt!

Mycket klagörande är Johanssons behandling av två kärnpunkter in Bonhoeffers teologi: hans kristologi och antropologi. Han hävisar med övertygande skäl att den som vill tränga in lite djupare i Bonhoeffers tänkande skall helst inte begå det vanliga misstaget att försöka konstruera det från några enigmatiska utsagor som han gjorde i sin dagbok ”Motstånd och underkastelse”, skriven i fängelsecellen under hans sista månader 1944-45. Visserligen har många gjort det och därigenom förts på ganska vilseledande spår, med utläggningsförsök av ambivalenta begrepp som t.ex. den ”myndiga människan” och ”religionslös kristendom”. I stället borde man fördjupa sig i det, som Bonhoeffer själv skrev under hans första årtionden i frihet: Hans ecklesiologiska doktorsavhandling om ”Communio Sanctorum”, hans habilitationsskrift ”Akt und Sein” och hans postumt tryckta utkast till en systematisk Etik. Men även hans mera uppbyggliga böcker, ”Efterföljd” (en utläggning av bergspredikan), ”Liv i gemenskap” och hans kommentar till Davids Psalmer ”Alltid hos dig” är djupt teologiska.

Det viktigaste som Johansson uppvisar är hur B. efter en existentiell vändning frigjorde sig från den då rådande liberala teologien, i synnerhet dess Jesustolkning genom att upptäcka att både kristologien och Nya Testamentets evangelium i sin helhet enbart kan förstås, om man skapar utrymme för det mycket viktiga begreppet ”mysterium” = hemlighet. Det är endast i tron som riktar sig till Jesus som person som man kan närma sig hemligheten i hans gud-mänskliga väsen. Bonhoeffer hävdar teologiens vetenskapliga karaktär, men det är en vetenskap som – i analogi till andra vetenskapsgrenar – bygger på grundläggande premisser, vilka som sådana inte kan rationellt bevisas. Hur detta förhåller sig till Karl Barths epistemologiska ansats i lydningen till Guds självuppenbarelse i Hans levande, auktoritativa Ord, som Bonhoeffer något nedlåtande kallat för ”uppenbarelsepositivism” vore en viktig fråga. Johansson går dock inte närmare in på den, utan han hänvisar till Regin Prenters uppsats ”Dietrich Bonhoeffer och Karl Barths Offenbarungspositivismus”. Faktum är, att Bonhoeffer tacksamt hämtat mycket av hans kontemporära kollega Barth, utan att själv bli barthianer.

Med lika grundlighet behandlar den finsk-svenske teologen Halvar Sandell det principiella epistemologiska pro-

blemet: ”Hur vet man enligt Bonhoeffer vad som är rätt i samhället?”

Författaren, som håller på med en doktorsavhandling om ämnet, behandlar på 25 sidor (s 75-100) frågan om socialetikens grund. Det är en mycket kontroversiell fråga, särskilt med hänsyn till problem, som på det sättet inte var känt av våra fäder. De traditionella positionerna är den thomistisk-aristoteliska hänvisningen till naturlagen, genom vilken Skaparen ordnar det moraliska beteendet i folkens värld, oberoende av om de är kristna och känner de bibliska buden, eftersom buden är skrivna i varje människas samvete och i de etiska koder som människor finner i sina religioner och sociala ordningar. Det är dock Kyrkans uppgift att med särskild auktoritet hänvisa till Guds vilja såsom den är uppenbarad i Bibeln.

Martin Luther följer delvis denna tradition, men p. g. a. hans lära om det naturliga förnuftets besmittelse av syndafallet är han tveksam att använda begreppet ”naturlag” – en kritisk inställning som delas av många evangeliska teologer. Principiellt löser Reformatorn problemet genom sin ”två-regementslära”, som klart skiljer mellan det andliga riket till höger, där kärleksbudet är den yppersta lagen, som konkretiseras av bergspredikans anvisningar, och det världsliga riket till vänster, som styrs av lydning mot politiska myndigheter enligt Rom 13:1-7. Här kan även yttre tvång och dödsstraff vara ett legitimt medel för att bevara den sociala ordningen. Tyvärr har denna lära i lutherdomens historia ofta missförstått eller feltolkats, såsom det världsliga riket vore ett självständigt område som bestäms av autonoma lagar. Detta kan leda och har ofta lett till accepterandet även av tyranniska regimer som helt åsidosätter Guds uppenbarade vilja. Eftersom det skedde så delvis bland lutherska teologer och kyrkoledare i Tredje Riket (Bonhoeffer kallar detta ”pseudolutherdom”) talade Karl Barth föraktligt om ”två-regementslärens labyrint”. Han byggde sin social-etiska syn på begreppet ”Kristi Konungavälde”, som hävdar att Kristus är Herre över alla områden, det världsliga inte mindre än det andliga. Konsekvensen av detta blir en teokratisk eller snarare kristokratisk modell, där även helt konkreta regeringsbeslut bestäms av Bergspredikans etik. Följden var t. ex. att barthianskt influerade teologer på 70-talet ingick i fredsrörelsen och anti-upprustningsdemonstrationer och intog en pacifistisk hållning.

Däremot var Bonhoeffer inte pacifist under alla omständigheter, fast han i sina yngre år på den berömda Fanö-Konferensen 1934 förespråkade ett resolut ställningstagande för ett ekumeniskt koncilium för en fredspolitik. När han sedan konfronterades med nazistregeringens brutala överfall på neutrala länder och även med judendomens utrotande, intog Bonhoeffer en positiv inställning till västmakernas kamp mot Tredje Riket och anslöt sig även till motståndsrörelsen, som ville eliminera Hitler genom ett attentat.

Sandell går inte mycket in på den moralteologiska de- ➤

► batten som försiggick inom motståndrörelsen. Men i sin etik utvecklar han de grundläggande förutsättningarna för en konkret social-etisk grund. Två begrepp blir viktiga i detta sammanhanget: Läran om Guds fyra mandat givna till mänskligheten: Arbetet, äktenskapet och familjen, kulturen och kyrkan. – Det andra begreppet är ”det naturliga” som kontrastbegrepp till det ”onaturliga” in de moderna staten, som ofta konsekvent handlar mot människans gudgivna natur. ”Det naturliga” motsvarar i viss grad *lex naturalis* – som dock Bonhoeffer i enlighet med Barth avvisar. Eftersom ”det naturliga” är ett ganska tøjbart begrepp, blev det för recensenten inte helt tydligt, var till syvende och sist skillnaden till *lex naturalis* och *lex naturae* ligger, det som de gamla dogmatikerna lärde. (jfr avsnittet om den svenska diskussionen om ”det naturliga” s. 96-98).

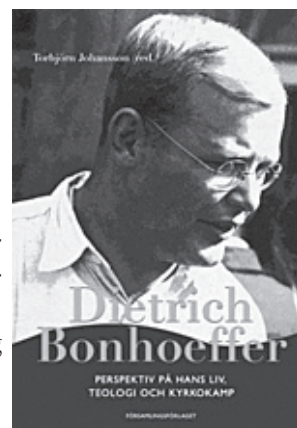
Av något lättfattligare karaktär är Rune Imbergs presentation av ”Bonhoeffer som prästutbildare” (s. 101-121). Författaren pekar på att denne tillhörde den typ av teolog, i vars liv och gärning det biografiska och det teologiska perspektivet tenderar att flyta samman (s. 102). Detta gäller i särskild grad om Bonhoeffers präglade inflytande som han hade på sina studenter, vilka han undervisade i en kommunitär livsgemenskap i Finkenwalde. Bakom detta experiment ligger en konception av enheten mellan prästkandidatens intellektuella studerande och hans personliga vita spiritualis. Det var i och för sig ingen revolutionär tanke; för på så sätt hade redan kyrkofäderna utbildat sina elever. Ingen mindre än pietismens andliga fader Philip Jakob Spener ägnar i sin programskrift ”*Pia Desideria*” ett helt kapitel just åt nödvändigheten av teologistudiets andliga reform, som skulle befria de blivande prästerna från det torra intellektualistiska schemat som på 16- och 1700-talet behärskade lärometoden på de tyska fakulteterna. Bonhoeffer levde mitt bland sina studenter och delade deras livsvillkor. Han diskuterade med dem principiella frågor om både tyska kyrkans och folkets öden och inte minst om deras egna osäkra framtid som illegalt utbildade präster. Han hade ju själv redan valt en begränsad illegal väg, som till sist skulle leda honom till martyriet. Det var klart, att alla hans prästkandidater engagerade sig i den Bekännande Kyrkans kamp och delade dess centrala teologiska och politiska ståndpunkt.

Men livet i Finkenwalde var inte enbart präglat av engagemanget i kyrkostriden. Tvärtemot skapade Bonhoeffer ett slags andlig oas eller cell, där man både personligen och gemensamt ägnade sig åt en andlig interpretation av den Heliga Skriften, underordnade sig en gemensam livsregel samt deltog regelbundet i biktens och nattvardens sakramentala välsignelse. Dessutom var seminariet inbäddat i de pietistiskt-lutherskt präglade kyrkoförsamlingarnas liv och verksamhet i Pommern, med kandidaternas regelbundna predikotjänster. Personligen har jag mött evangeliska präster som hade varit Bonhoeffers elever och därav fått en djup livslång präglan. En av dem

var Bonhoeffers svåger och levnadstecknare Eberhard Bethge. Han var vår studentpräst då jag började mitt teologistudium på Berlins Humboldt-Universitet 1947-49.

Imberg nöjer sig ej med en beskrivning av seminariets livsstil och studieprogram. Han förbinder med detta en genomgång av de tre klassiska böcker om spiritualitet som Bonhoeffer skrev under den perioden¹, och som är ett levande vittne om hans andliga målsättning. I stället för att redogöra om böckernas innehåll, skulle jag hellre rekommendera att Kyrka och Folks läsare själva tar fram dessa skrifter ur sina bokhyllor eller skaffar sig dem i bokhandeln. Då kommer de säkert att återupptäcka ett oerhört värdefullt andligt skatt!

Dietrich Bonhoeffer – perspektiv på hans liv, teologi och kyrkokamp
Församlingsförlaget, Göteborg
2007
Inbunden, 142 sidor

1 Dietrich Bonhoeffer: *Liv i gemenskap* (1971); *Efterföljden* (1976); *Alltid hos dig. Om Psaltaren och bönen* (1996)